

LANE, Jan-Erik (1981) *Principles of Autonomy, Scandinavian Political Studies*, Vol. 4, New Series No. 4, str. 321-349

LUTZKY, N. (1990) *Vor neuen Dimensionen im europäischen Verkehr, v: PROGNOSE (ur.) Verkehr im neuen Europa*, Basel, PROGNOSE, str. 1-16

MAKAROVIČ, Jan (1993) *Logika dela*, Ljubljana, Znanstvena knjižnica FDV

MALCHUS, Viktor (1994) *Towards Sustainable Economic and Social Development of Border Regions*, 6th European Conference of Frontier Regions, Ljubljana, 13-15 October, Council of Europe, Congress of Local and Regional Authorities of Europe

MARIN, Bernd, Renate Mayntz (ur.) (1991) *Policy Networks*, Frankfurt am Main, Campus Verlag, Boulder, Colorado, Westview Press

MESTO Ljubljana (1995) *Medmestno in mednarodno delovanje Ljubljane v času od 1990 do 1995*, izdalo Mesto Ljubljana, Mitcom studio

MISLEJ, Irene (ured.) (1991) *Svetovni slovenski kongres, gradivo otvoritvenega zasedanja*, Ljubljana 26. in 27. junij
MLINAR, Zdravko, Franc Trček (1995) *Territorial Cultures and Global Impacts, Culture and Identity: City, Nation, World - 2nd Theory Culture and Society Conference*, Berlin, 10-14 August 1995

MLINAR, Zdravko (1995) *Europe of Regions: Closer to Both Citizens and Global Society*, v: Faltan Lubomir (ur.) *Regions - Self-Government - European Integration*, Bratislava, Institute of Sociology, Slovak Academy of Sciences, str. 94-101

MLINAR, Zdravko (1995) *Na pragu ubikvitarnе družbe, Teorija in praksa*, let. XXXII, št. 5-6, str. 426-443

MUSIL, Jiri (1994) *Europe Between Integration and Disintegration*, *Czech Sociological Review*, Vol. II, Spring, 1, str. 5-19

NAISBITT, John (1994) *Global Paradox*, New York, Avon Books

Nye Joseph S., Jr. (1990) *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, New York, Basic Books

PORTEN, Jeff (1995) *A Virtual Call to Action: New Media and Global Governance*, Pugwash Meeting No. 208, 45th Pugwash Conference on Science and World Affairs Towards a Nuclear-Weapon-Free World, Hiroshima, Japan, 23-29 July 1995

RUBIN, R. Barnett (1995) *Post-colonial State Formation and Post-Cold-War State Disintegration*, in G. Picco, G. Delli Zotti, 39-60

RUPEL, Dimitrij (1990) *Mednarodno priznanje Slovenije*, *Nova revija*, 95, str. 334-347

THE FEDERALIST, *Europe and the Crisis in Yugoslavia*, *The Federalist - a political review*, Year XXXV, 1993, No. 2, str. 57-62

THERBORN, Göran (1995) *European Modernity and Beyond*, London, SAGE Publications

TÖDTLING, Franz (1995) *Netzwerke als neues Paradigma der Regionalentwicklung? v: Herta Tödtling-Schönhofer (ur.) Europäische Netzwerke für die Regionalentwicklung*, Wien, OIP

VEDOVATO, Giuseppe (1994) *Transfrontier relations in the New Integrated Europe of the Regions*, Council of Europe, Congress of Local and Regional Authorities of Europe, 6th European Conference of Frontier Regions, Ljubljana, 13-15 October

WAHLSTRÖM, Bengt (1991) *Europe 2002*, London, Kogan Page

WEIGLE, Marcia A., Jim Butterfield (1992) *Civil Society in Reforming Communist Regimes: The Logic of Emergence*, *Comparative Politics*, Vol. 25, No. 1, October

JAN MAKAROVIČ

Ustvarjalnost kot odgovor na vprašanje slovenske nacionalne avtonomije

Glede odnosov med Slovenijo in Evropo v sedanjih razmerah prostorskega prestrukturiranja je moja osrednja teza, da se lahko Slovenija izogne Scili, ki jo predstavljata izolacija in stagnacija, in Karibdi, ki jo predstavlja izguba lastne identitete, edinole z razvojem svoje *ustvarjalnosti*. To tezo sem skušal utemeljiti v številnih razpravah in referatih (Makarovič 1993, 1994a, 1994b, 1994c, 1994d, 1995 itd.). Na tem mestu pa ne nameravam ponavljati že povedanega, temveč želim svojo trditev osvetliti z nedavno objavljenimi prispevki treh vidnih sloven-

skih intelektualcev: Franceta Bučarja, Veljka Rusa in Dimitrija Rupla (Bučar 1995; Rus 1995; Rupel 1995).

Bučar: Imperializem Evropske unije

V svojem nedavno objavljenem razmišljanju *Evropska unija in Slovenija* se France Bučar spopade s kočljivim vprašanjem naše vključitve v to mednarodno organizacijo. Ta vključitev je vsaj dolgoročno seveda neizogibna; toda prav to nas mora po Bučarju navdajati s skrbjo. Vodstvo unije, ki je seveda v rokah najmočnejših evropskih držav, je namreč izrazito neprijazno razpoloženo do teženj majhnih narodov, kakršnen smo Slovenci.

Ko je bil sedanji generalni sekretar Evropskega sveta v svoji predvolilni kampaniji za pridobitev tega mesta od eni v evropskih poslanskih skupin vprašan, kako gleda na osamosvojitve narodov v sedanji Rusiji, posebej glede Tatarov, je jasno in nedvoumno odgovoril, da je proti taki samostojnosti, češ da bi bila nesmiselna. Ko se ob sedanjem napadu ruske vojske zoper samostojnost Čečenije vodilni državniki Zahoda izjavljajo o upravičenosti tega ruskega posega, vsi brez izjeme obsojajo način, kako je izveden, hkrati pa vsi brez izjeme poudarjajo, da je to ruska notranja zadeva. Celo Federalna unija evropskih etničnih skupnosti (FUEN), ki nastopa kot zastopnik narodnih skupnosti in ima status posvetovalnega organa pri Evropskem svetu (v njej sodelujejo tudi koroški Slovenci), v svojem poročilu o vprašanju narodnih manjšin v Evropi (35) kongres FUEN v Gdanskju z dne 12. 5. 1994 uporablja med drugim to izrazoslovje: »Nerazrešena vprašanja narodnih skupnosti v povezavi z *obsoletnimi prizadevanji za nacionalno državo* (podčrtal F. B.), so tista visoka eksplozivna mešanica, ki je v začetku 20. stoletja sprožila prvo svetovno vojno in ki je povzročila izbruh državljanskih vojn med Srbi, Slovenci, Hrvati in Bošnjaki ob koncu tega stoletja« (Bučar, 1995: 3–4).

V zvezi s tem Bučar opozarja, da se v Evropski uniji mnogi še danes niso sprijaznili s samostojno Slovenijo in »kar naprej poudarjajo, da so naredili napako, ko so prehitro in prenagljeno priznali našo državo. In to predvsem Slovenijo, ki naj bi na ta način postala nekak sprožilec vsega tistega zla, ki se je zatem razlezlo po vsem Balkanu. « V ozadju vsega tega pa so ekonomski interesi, kajti gospodarski razvoj je preprosto prerasel okvire nacionalne države. »Tako sta se komunistični in kapitalistični internacionalizem srečala na skupni osnovi zanikanja nacionalnosti. Obema so napoti zlasti majhni narodi« (ibid.: 6). Nadnacionalne strukture se sicer zavzemajo za zaščito človekovih pravic, vendar »so pripravljene priznati posamezniku kot zaščiteno osnovo samo tiste lastnosti, ki so splošne vsem. Narodnost to vsekakor ni. «

Sicer pa je govorjenje o »obsoletnosti« nacionalnih držav gola hinavščina. To je namreč »geslo tistih, ki svojo nacionalno državo že imajo in so jo sposobni tudi ohraniti. To so velike in zlasti največje države, ki so hkrati nosilec oblikovanja nadnacionalnih povezav« (ibid.: 7).

V popolnem nasprotju z razširjeno predstavo, po kateri naj bi majhni in nerazviti evropski narodi komaj čakali, da jih milostno sprejmejo v klub razvitih, vidi Bučar v Evropski uniji predvsem imperialistični pritisk, ki si skuša te majhne narode podvreči v nasprotju z njihovimi lastnimi interesi:

Če govorimo samo o evropskih integracijskih procesih, je pri današnjem stanju to bolj klub velikih, ki se ravna po lastnih koalicijskih zakonih. Notranje jedro te koalicije sestavljajo največji in najmočnejši, njihova medsebojna razmerja se urejajo

z vidika njihove notranje soodvisnosti. Zato prihaja tudi med njimi samimi do napetosti ali celo konfliktnih stanj, a jih tudi sami rešujejo. Vsi preostali morajo slediti. Prav zato ker je moč največjih tolikšna, da vse preostale lahko spravljajo v svojo odvisnost. Za slednje je povezovanje v skupnost, ki jo obvladujejo veliki, bolj vsiljena nujnost kot njihov neposredni interes. Manjšim in celo srednje velikim gospodarstvom je pri današnjem stanju stvari nadnacionalno povezovanje, ki presega razmerja samo pogodbeno urejenih medsebojnih odnosov, kar je terjalo tudi že nacionalno gospodarstvo, veliko bolj s strani velikih vsiljena trajna in formalizirana navezanost kot pa njihova lastna potreba. Evropska integracija je potrebna predvsem velikim, ki jim nacionalne pregrade onemogočajo razvoj in razmah, ki ga omogoča vrhunska tehnologija in terja razširjeni trg. Tako npr. slovensko gospodarstvo pri današnjem stanju prav nič ne potrebuje kakršne koli vključitve v Evropsko skupnost – če in dokler mu priznajo tiste možnosti blagovne menjave, ki jih po sklenjenih trgovinskih pogodbah že ima. Problem je v tem, da veliki to stanje lahko vsak čas prekinejo (ibid.: 9).

Tem Bučarjevim mislim lahko dodamo, da so bile prav vse vodilne države današnje Evropske unije, od prve do zadnje, še nedavno tega med največjimi kolonialnimi ter imperialističnimi silami v zadnjih stoletjih, če že ne od srednjega veka dalje. Da ta preteklost nikakor ni prevladana, nam priča citat, ki ga navaja Bučar in kjer lahko preberemo, da so prvo svetovno vojno sprožila »obsoletna prizadevanja za nacionalno državo« ter da gre v bojih na ozemlju nekdanje Jugoslavije za državljanske vojne. Kriviti osvobodilne težnje zatiranih narodov za prvo svetovno vojno in razpad Jugoslavije, pri tem pa vztrajno molčati o nemškem imperializmu in srbskem hegemonizmu – je to kaj drugega kot imperialistična šablona? Še več. Opravka imamo z očitnim zanikanjem načela o samoodločbi narodov, ki ga je razglasil Wilson v začetku našega stoletja in je eden najpomembnejših mejnikov v zgodovini človeške emancipacije. In končno imamo opravka s popolno slepoto za zgodovinska dogajanja. Še v začetku našega stoletja so pokrivali glavnino Vzhodne Evrope samo štirje veliki imperiji: pruski, ruski, avstro-ogrski in turški. Danes imamo na tem območju nič manj kot 24 samostojnih nacionalnih držav, in število teh držav se je v tem stoletju neprestano povečevalo.

Načelo samoodločbe narodov bi lahko bilo temelj, na katerem bi gradili združeno Evropo. Vendar pa ni videti, da bi bilo vodilnim graditeljem Evropske unije kaj prida mar za to načelo kljub znanim deklaracijam iz ustanovne listine. Videti je, nasprotno, da so te deklaracije predvsem vaba za naivne.

Grožnja, ki jo za Slovenijo pomeni Evropska unija, osvetljuje Bučar tudi z vidika slovenstva samega. Pri tem opozarja, da je bilo slovensko narodno ozemlje že od nekdanj nemška kulturna provinca, in sicer že pred nastopom ponemčevalnih teženj, ki se pravzaprav pojavijo šele razmeroma pozno. »Vse, kar je bilo novega, naprednega, je bilo vnaprej nemško« (ibid.: 2). To velja že za pokristjanjevanje, ki je bilo obenem »sredstvo za prodor nemštva«. V novejšem času se je na Slovenskem sicer pojavilo meščanstvo, ki pa se je »sproti talilo« v nemškem kulturnem in civilizacijskem loncu in se torej nikoli ni razvilo v nosilca narodne samobitnosti. Te vloge ni moglo prevzeti niti v 20. stoletju, kajti: »Meščanstvo je bilo zaradi pol stoletja trajajoče komunistične oblasti pri nas izbrisano iz družbenega prostora« (ibid.: 4). In končno kažejo prav primeri iz zadnjega časa, kako začenja tuja ekonomska prevlada razkrajati slovensko nacionalno identiteto: »Tuji koncerni, ki so osvojili nekatera naša podjetja in jih spremenili v svoje filiale, so postali žarišče deslovenizacije. Na najvišji ravni se v takih podjetjih uporablja samo jezik tuje centrale, na srednji ravni obstaja dvojezičnost, tako da se odredbe

najvišje ravni prevajajo v slovenščino na najnižji operativni ravni, kjer so zaposleni domači delavci. Razvojne in raziskovalne zmogljivosti se prenašajo neposredno v centralo v tujini« (ibid.: 11).

V tej mračni podobi vidi Bučar predvsem dve svetli točki: slovensko državno suverenost in vitalnost slovenskega *izobraženstva*. Po njegovem namreč nosilec slovenskega narodnega prebujenja ni bilo meščanstvo, temveč izobraženstvo. Prav izobraženstvo pa je imelo odločilno vlogo tudi pri nastajanju slovenske suverene države.

Rus: Strankarska kritika strankarstva

Nedavno tega je ustanovila skupina slovenskih kulturnikov, v kateri so bili med drugim ljudje, ki so imeli ključno vlogo pri slovenski osamosvojitvi, *Kulturni forum*, ki izhaja iz protesta proti sedanji kulturni politiki slovenske države: »Slovenska država je zrastle iz slovenske kulture. Po več desetletjih njenega siromašenja se slovenska država pospešene odpoveduje slovenski kulturi kot integrativni energiji, kot utemeljitvi svoje identitete, legitimacije pred svetom in kot univerzalni, globalni sferi produkcije smisla državne tvorbe in občestva, ki živi v njenih okvirih« (Programska listina, 1995).

Kulturni forum je bil ustanovljen v sodelovanju s Socialdemokratsko stranko Slovenije, eno od strank nekdanjega Demosa, ki naj bi mu pomagala k politični uveljavitvi njegovih stališč, vendar obenem odklanja vnaprejšnjo vezanost na eno samo stranko: »Kulturni forum potrebuje SDSS kot organizacijsko posodo in kot vzvod učinkovitosti v Državnem zboru. Za kulturni forum bi bilo neprecenljive vrednosti, ko bi se poslancem SDSS pridružili tudi poslanci drugih parlamentarnih strank.«

Temeljni programski dokument sklene z besedami: »Slovenska kultura se je v letih aktualnega osamosvajanja slovenske države zavestno odpovedovala naravnemu deležu nacionalnega dohodka na račun neposredno državotvornih resorjev. Danes pomeni ista samoopoved samo ponižno priznavanje samo obrobne pomena kulture v slovenski državi. Zato je treba ustanovitev Kulturnega foruma, ki bo terjal povsem drugačen odnos države do kulture, razumeti in dojemati kot izraz samozavesti slovenske kulture, ki bo v integracijskih tokovih v Evropi slovenski državi spet in spet ne le zaslomba in vir moralne moči, marveč tudi neposredno razvidna legitimacija.«

V nedavnem slovesnem nagovoru ob 30-letnici Slovenskega sociološkega društva pa je Veljko Rus ustanovitev Kulturnega foruma komentiral takole: »Naravnost nedoumljivo je, da je Društvo pisateljev danes potisnjeno na rob javnega življenja, medtem ko je bilo še pred petimi leti jedro celotne duhovne in politične preнове. Še več in še huje: prav nekdanje jedro Društvo slovenskih književnikov je pred kratkim oblikovalo strankarski Kulturni forum in se na ta način prostovoljno degradiralo iz neodvisnega in vsenarodnega duhovnega in političnega subjekta v instrument stranke in njenih partikularnih ciljev« (Rus, 1995).

Ta formalno protistrankarsko naperjena izjava je v resnici izrazito strankarska. Rus namreč v svojem nagovoru ni niti z besedico omenil vladajočih političnih sil, čeprav so v avditoriju sedeli predvsem predstavniki teh sil, ne pa tisti, ki jim je bila namenjena njegova kritika. Komentar bi bil nepotreben, če ne bi bil Rus v komunističnem režimu eden najpomembnejših disidentov na Slovenskem.

Prav tako so v zvezi z gornjim problemom zanimiva nedavno objavljena stališča Dimitrija Rupla, nekdanjega predsednika Demokratske zveze Slovenije, ki se je pozneje utopila v Liberalno-demokratski stranki. Rupel ugotavlja, da je z ustanovitvijo slovenske države slovenska kultura prenehala igrati tisto osrednjo vlogo, ki jo je imela pri tej ustanovitvi. To se zdi Ruplu čisto v redu, moti ga edino to, da ta prehod ni dovolj dosleden: »Pri tem imamo na Slovenskem nekaj resnih problemov, saj kdaj pa kdaj namesto državne vodimo kulturno politiko. Namesto politične tekme imamo kulturni boj, ki se še posebej značilno kaže v polemikah okrog kolaboracije v drugi vojni« (Rupel, 1995).

Nenavadno je, da Rupel, sicer znani kulturnik in strokovnjak za sociologijo kulture, nekdanji slovenski zunanji minister in sedanji ljubljanski župan, kulturi ne pripisuje posebnega pomena pri mednarodni promociji Slovenije: »Večina držav je utemeljena s programi in dosežki, ki jih je mogoče 'izvažati' in ki so privlačni za druge. Slovenske kulture ali npr. Prešerna tako rekoč ni mogoče izvažati ali tržiti, kot je mogoče tržiti japonske avtomobile in ameriške filme. To postavlja Slovenijo v dokaj zaskrbljujoč in nemara celo kritičen položaj nasproti drugim nacijam.«

Dileme slovenske kreativnosti

Naj gornje izjave dopolnim s svojimi lastnimi stališči.

Bučarjeve misli sem postavil v svojem prikazu na prvo mesto zaradi tega, ker podajajo problematiko v zgodovinski perspektivi in so torej primerne za uvod v nadaljnje razglabljanje.

Prva ključna misel, ki jo srečamo pri Bučarju, se nanaša na vlogo izobraženstva pri oblikovanju slovenske narodne identitete. To misel bi lahko dodatno natančneje določili in osvetlili s teh vidikov:

1. Izobražence lahko najslošneje opredelimo kot tisto kategorijo ljudi, ki se ukvarja z zbiranjem, predelavo in dajanjem *informacij*.

2. Informacija je po definiciji *enkratna*. »Informativna« je namreč samo tista informacija, ki je *drugačna* od vseh drugih informacij v danem času in prostoru. Nastanek neke informacije je torej v tesni zvezi s človeško *inovativnostjo* oz. *ustvarjalnostjo*.

3. Zaradi svoje enkratnosti je informacija bistvena tudi za oblikovanje osebne ali kolektivne, torej tudi narodne *identitete*. Identiteta temelji namreč ravno na enkratnosti oz. nezamenljivosti s komer koli ali čemer koli drugim.

4. Informacije se obnašajo v *prostoru in času* drugače kot materialni predmeti. Po eni strani so lažje prenosljive in igra zato prostorsko-časovna distanca pri njih mnogo manjšo vlogo kot pri materialnih predmetih. Drugič pa lahko, drugače kot pri materialnih predmetih, obstaja v istem časovnem trenutku in na istem mestu v prostoru več različnih informacij. Prostor in čas pri informacijah skratka izgubljata svojo absolutnost. Če je identiteta materialnih predmetov še vedno v veliki meri določena z njihovim specifičnim položajem v prostoru in času, je identiteta informacije določena predvsem z njeno kakovostjo enkratnostjo.

Vse te okoliščine pa dobijo še prav poseben pomen, če se strinjamo s sicer splošno sprejeto trditvijo, da stopajo današnje družbe iz industrijske v *informacijsko* dobo. Če vzamemo to trditev resno, izhaja namreč iz nje že čisto logično cela vrsta nadvse daljnosežnih posledic.

V informacijski družbi ne prevladuje več niti *politični* subsistem tako kot v preindustrijskih družbah, niti *ekonomski* tako kot v industrijskih, temveč *kulturni* subsistem. To seveda ne pomeni, da postaneta politika in ekonomija v informacijski družbi nepomembni. Vendar pa se njuna vsebina preobrazi v tem smislu, da postaja njuno delovanje vse bolj odvisno od vloge strokovnjakov. Pri delovanju ekonomije postaja vse pomembnejša vloga tehnoloških inovacij, pa tudi v delovanju političnih sistemov postaja vloga strokovnjakov vse večja. Saj so bili končno celo komunistični sistemi delo marksističnih intelektualcev, razpadli pa so ravno zaradi intelektualne sterilnosti svojih nosilcev, ki so dušili intelektualno svobodo drugih. Ustvaril jih je intelekt, ugonobila pa prevlada politike nad intelektom.

Tudi imperializem Evropske unije, o katerem govori Bučar, ni samo stvar evropske politike, temveč tudi stvar evropskih intelektualcev, na katere se evropski politiki obračajo za nasvete. Inferiornost evropske politike je v veliki meri odsev inferiornosti evropskih intelektualcev. Če ne gre za intelektualno inferiornost, pa gre vsekakor pogosto za popolno nepoznavanje družbenih razmer, geografije in zgodovine, razen svoje lastne. V posebno izraziti obliki se je to pokazalo v reakcijah na dogajanja v nekdanji Jugoslaviji. Da stroka pri tem ni nedolžna, sem se lahko nazorno prepričal ob izjavah nekega svetovno znanega sociologa, ki se je imel za dovolj kompetentnega, da je pred mednarodnim avditorijem komentiral tudi dogajanja v Bosni. Značilno je tudi, da med množico diskutantov, ki so bili dovolj srečni, da so prišli na vrsto pred mikrofonom, ni bilo niti enega, ki bi pokritiziral njegova naivna, vendar strateško usodna stališča (Makarovič, 1992). Seveda pa izhaja iz tega velika odgovornost intelektualcev, zlasti iz perifernih in majhnih držav, kakršna je Slovenija, da seznanjajo mednarodno javnost s svojimi domačimi razmerami. Ni namreč pričakovati, da bo storil to kdo drug namesto njih.

V informacijski družbi dobi tudi vprašanje individualne in kolektivne *identitete* nove, posebne oblike. Ena od temeljnih značilnosti industrijske družbe sta splošna standardizacija in homogenizacija ljudi, delovnih procesov in izdelkov, ki je temeljni pogoj ekonomske učinkovitosti. Iz podobnih zahtev izhaja, kot pravilno ugotavlja Bučar, tudi ideologija Evropske unije. V Evropski uniji je trenutno govor predvsem o poenotenju in podrejanju nekim skupnim zahtevam, zelo malo pa o uveljavljanju individualnih značilnosti posameznih narodov.

Toda prav ta situacija do skrajnosti zaostri vprašanje individualne in kolektivne identitete. Odgovori na to vprašanje pa se iščejo v dveh diametralno nasprotnih smereh.

Iskanje identitete lahko temelji na vračanju k *preindustrijskim* vrednotam, ki so slikovito izražene v nacističnem geslu »kri in gruda«. Če se izrazimo strokovneje, gre po eni strani za rasno oz. narodnostno pripadnost, po drugi pa za posedovanje določenega teritorija. V obeh primerih gre za *materialna*, biološka ali geografska merila. Glede na zgoraj omenjeno *ekskluzivnost* materialnih predmetov v prostoru in času (prim. tudi Makarovič 1993b) pa je obenem očitno, da gre za *ekskluzivno* identiteto. Dva naroda ne moreta obenem imeti enega in istega ozemlja in en in isti človek ne more pripadati dvema različnima narodoma. Obenem gre za *pripisan*, ne pa za pridobljen družbeni status. Človek je Slovenec že »po naravi«, ne pa zaradi svoje svobodne odločitve, svoje kulture in podobnih dejavnikov. Z vidika ozemlja pa se zlasti poudarja avtohtonost. Zato imajo denimo avtohtone nacionalne manjšine v Sloveniji večje pravice kot nedavni priseljenci, čeprav je glede na razgibanost evropske zgodovine očitno, da je avtohtonost v tem primeru dokaj relativna zadeva. V zvezi s tem je značilna tudi uspešnost novejših šarlatan-skih teorij o slovenski avtohtonosti pred dobo preseljevanja narodov.

Povsem drugače pa se nam kaže problem identitete z vidika informacijske družbe. V tem primeru identiteta ni nekaj vnaprej danega, temveč jo je treba neprestano ustvarjati z oblikovanjem lastne enkratnosti. Zaradi intenzivne prostorske mobilnosti in množičnih komunikacij, ki prepredajo ves svet, ni namreč mogoče več graditi svoje identitete na preprosti danosti, da pač pripadamo nekemu rodu in živimo na neki zemlji, temveč moramo svojo identiteto dokazovati vedno znova. Obenem v družbi masovnih komunikacij nikakor ne zadošča več samo *notranja* identiteta, se pravi zavest lastne enkratnosti, temveč gre obenem za uveljavljanje te identitete *navzven*, za konfrontacijo z drugimi identitetami. Pri tem postajajo narodne identitete vse manj ekskluzivne in posameznik se lahko v različnih stopnjah in v različnih pogledih identificira z različnimi narodi. Seveda pa izhaja iz tega pomembna posledica tudi za odnos med kolektivno ter individualno identiteto. Posameznikova individualna identiteta zdaj namreč ni več samo kopija kolektivne. Posameznik se denimo ne opredeli preprosto s tem, da je Slovenec, temveč lahko vključuje njegova osebna identiteta poleg slovenstva še marsikaj drugega.

Če razumemo narodno identiteto kot nekaj, kar je treba vedno znova ustvarjati in potrjevati, pa kajpada ne moremo mimo intelektualcev. Tako pridemo znova do ključne vloge, ki so jo igrali intelektualci pri oblikovanju slovenske narodne identitete.

Toda videli smo, da postavlja Bučar poleg dejavnosti intelektualcev kot drugi temeljni pogoj za slovensko uveljavitev tudi slovensko *državnost*. Dejansko je poln razmah ustvarjalnosti intelektualcev mogoč šele v suvereni nacionalni državi. Zgodovinske primerjave kažejo, da so pri pripadnikih narodov brez lastne nacionalne države vrhunski ustvarjalni dosežki razmeroma redki, po drugi strani pa srečamo pogosto vrhunske vzpone po zmagovitih nacionalnih revolucijah in ustanovitvah samostojnih nacionalnih držav (Simonton, 1984: 146; prim. Makarovič 1994a, 1994b). To ne pomeni nujno, da je nacionalna država bistvena kot spodbuda za ustvarjalnost. Vsekakor pa je bistvena za materialno omogočanje ustvarjalnosti ter za afirmacijo popularizacije ter internacionalizacijo ustvarjalca. V zvezi s tem naj omenimo, da se denimo Nikola Tesla, Jožef Stefan ali Franc Miklošič razmeroma pogosto pojavljajo v mednarodnih enciklopedijah, vendar največkrat s popolnoma napačnimi ali zmedenimi podatki o narodnosti pripadnosti.

Nacionalna suverenost je za ustvarjalnost mnogo bolj bistvena kot pa velikost države. Ugotovljeno je celo, da je ustvarjalnost ob danem številu prebivalstva tem višja, čim večja je stopnja politične fragmentacije, se pravi s čim manjšimi državami imamo opravka (Simonton, 1984: 144). Mali Sloveniji se torej zaradi gole majhnosti nikakor ni treba bati usihanja ustvarjalnosti. Tudi dejstvo, da je obdana z velikimi sosedi, ni nujno neugodno, kajti naši podatki kažejo, da lahko prav relativna majhnost in z njo povezani občutek manjvrednosti spodbudi tekmovalnega duha in privede do vrhunskih ustvarjalnih dosežkov (Makarovič 1994d). Renesančne Firenze so bile denimo na vrhuncu svojega razcveta, majhna mestna država, stisnjena med Sveto rimsko cesarstvo in papeško državo, se pravi med najpomembnejšo posvetno in cerkveno silo tedanje Evrope.

Pri slovenski politični osamosvojitvi so imeli nadvse pomembno vlogo tudi slovenski intelektualci. Ti intelektualci torej niso bili ustvarjalni samo na področju znanosti, umetnosti itd., temveč tudi na političnem področju. To je pravzaprav izhajalo že iz same logike komunističnega totalitarnega sistema, kajti v tem sistemu so imeli možnost uveljavljanja predvsem konformisti. Kar je nekaj štelu v znanosti in umetnosti, je bilo zato samodejno potisnjeno v politično opozicijo in

ta potencial se je sprostil v tistem trenutku, ko se je začel razpad komunističnih sistemov. Slovenski intelektualci so imeli pomembno vlogo ne le pri izvedbi slovenske politične osamosvojitve, temveč tudi pri teoretski utemeljitvi preobrazbe slovenskega naroda v nacijo (Hribar 1989). Zato ni presenetljivo, da so bili intelektualci jedro prvotnega Demosa, ki se je uveljavil na prvih slovenskih svobodnih volitvah.

Vendar pa Demos ni mogel dokončno omajati moči komunističnega vladajočega razreda, ki temelji, kot je znano, na fuziji ekonomske in politične moči; če pa govorimo o informacijski družbi, moramo tema dvema dejavnikoma dodati še špijonažo in masovne medije. Stranke nekdanjega Demosa so danes potisnjene v opozicijo. Vsa ministrstva, ki so ključnega pomena za oblikovanje nacionalne identitete (šolstvo, kultura, znanost, pravosodje, zunanja politika), so danes v rokah pripadnikov strank, ki so se razvile iz nekdanje Zveze komunistov in njenih transmisij. S tega vidika pa je seveda tudi ustanovitev Kulturnega foruma videti povsem drugače, kot ga razume Rus. Ne gre namreč za vdinjanje kulture politiki, temveč ravno nasprotno za upor kulture proti vladajoči politični strukturi. Situacija je pravzaprav zelo podobna tisti pred slovensko osamosvojitvijo. Bistvena razlika pa je v tem, da kultura zdaj v svojem boju uporablja neko opozicijsko politično stranko in se torej opira na politične sile. Po drugi strani pa kultura zdaj ne nastopa več neposredno kot politična sila, ki zastopa politične interese, temveč zastopa svoje lastne, notranje, kulturne interese in pri tem uporablja politiko. Drži pa seveda, da s tem utrjuje legitimiteto neke politične stranke; toda politika brez legitimitete se reducira na ado tehnologijo (prim. Makarovič 1994e).

Očitek o »politiziranju« kulture smo neprestano poslušali prav v nekdanjem komunističnem režimu. Ko je komunistični vladajoči razred izgubil upanje, da bi napravil kulturo za svojo deklo, jo je skušal vsaj izolirati in akademizirati. Toda če bi mu to uspelo, bi Slovenci danes najbrž ne imeli svoje države. Kultura in politika sta namreč korelativni ter omogočata družbene spremembe šele v svoji medsebojni povezavi. Kultura je v bistvu ekspresivna, politika pa instrumentalna. Kultura postavlja cilje, uresničuje pa jih lahko šele politika. Zato je politika brez kulture slepa, kultura brez politike pa nemočna.

Sicer pa je oblikovanje Kulturnega foruma pomembno že zaradi tega, ker gre za opozicijo obstoječi oblasti. Tisto, kar vzbuja največjo zaskrbljenost v današnjem trenutku, namreč ni golo dejstvo, da so na oblasti nekdanji komunisti, temveč okoliščina, da postaja oblast monopolna. Temelj demokracije, pa tudi temelj ustvarjalnosti je namreč prav *ravnotežje* med različnimi antagonističnimi grupacijami. Šele to ravnotežje omogoča *boj*, ki je »oče vsemu«, kakor je zapisal že Heraklit. Demokracija ne temelji na »spravi«, temveč na političnem uravnoteženju, ki preprečuje, da bi si katera koli od sprtih strani zagotovila trajno premoč in s tem eliminirala druge (Makarovič 1992). Ugotovitve, da smo Slovenci »sprt narod« (Trstenjak 1991: 89), zato ne razumemo kot problem, temveč kot spodbudo za razvoj. Stari Grki so bili eden najbolj sprtih, pa tudi najbolj ustvarjalnih narodov, kar jih je kdaj bilo, in ni naključje, da so prav oni iznašli tudi demokracijo. Demokracija je namreč institucionalizirano pertutiiranje konflikta v nasprotju z oboroženim spopadom, kjer skuša vsaka od sprtih strani podrediti ali eliminirati nasprotnika in s tem končati tudi konflikt sam.

Ob tem moramo opozoriti tudi na zvezo med konfliktom in družbeno *diferenciacijo*. Ta zveza seveda ni nujna. Če sta dva kmeta v sporu zaradi prestavljenega mejnika, to ne govori o njuni različnosti, temveč nasprotno o njuni podobnosti, saj

sta oba zainteresirana za *isti* kos zemlje. V primerih, kjer gre za *materialne*, prostorsko in časovno določene predmete, je taka situacija običajna. Toda čim večjo vlogo imajo v družbi *informacije*, v tem večji meri se tudi konflikti vežejo na take ali drugačne kvalitativne razlike med ljudmi: na razlike v vrednotah, v interpretaciji nekega zgodovinskega dogajanja ali mednarodnih odnosov ipd. Te razlike so seveda pomemben vir ustvarjalnosti, saj se pri konfrontaciji različnih stališč lahko oblikujejo nova stališča. Po drugi strani pa tudi iz ustvarjalnosti same logično sledi diferenciacija. Čim več je v družbi novosti, ki se uspešno uveljavijo, tem več je v njej tudi različnosti.

Povečanje raznolikosti v danem družbenem sistemu pomeni obenem tudi povečanje njegovih možnosti povezovanja navzven. Čim bolj se namreč v danem družbenem sistemu povečuje številnost pripadnikov različnih interesnih skupin in pristašev različnih vrednot, tem večja je verjetnost, da bodo ljudje našli svoje somišljenike tudi v drugih družbenih sistemih. Podobno velja tudi za funkcionalno diferenciacijo. Družba z razvitimi ekonomskimi, umetnostnimi, zdravstvenimi, znanstvenimi in drugimi ustanovami bo lahko oblikovala na vseh teh področjih številne odnose navzven, v nasprotju s homogeno družbo, ki deluje kot »bilijardna kroglja« in je v svojih odnosih navzven nujno omejena.

Prav tu je treba najbrž iskati tudi odgovor na Ruplovo vprašanje, koliko je mogoča promocija Slovenije s pomočjo kulture. Na to vprašanje lahko bržkone odgovorimo, da je ta promocija mogoča *tudi* s pomočjo kulture, podobno kot s pomočjo športa, popevk, lepotnih tekmovanj, znanstvenih kongresov, turizma, razstav elektronike itd. Na vseh teh področjih je dobila Slovenija z državno osamosvojitvijo ogromne nove možnosti, saj zdaj po svetu ne nastopa več kot Jugoslavija, temveč izrecno in prav kot Slovenija. S tem pa so seveda dane tudi možnosti, da se Slovenija predstavi v svetu v vsem bogastvu svoje raznolikosti in ne več samo v obliki nekakšnega alpskega stereotipa.

Ker pa je Rupel mimogrede omenil tudi največjega Slovenca, Franceta Prešerna, naj končam prav z njim. Prešeren je bil nedvomno ne le slovenski, temveč *evropski* pesnik v najzlahtnejšem pomenu besede. Na slovenska tla je namreč prenesel velikansko bogastvo evropske pesniške tradicije, od antike in renesanse dalje, ter mu dal obenem čisto novo, značilno vsebino. To je storil čisto zavestno, ker se je pač zavedal slovenskega kulturnega zamudništva. S tem je hkrati evropiziral Slovence in poslovenil Evropo. Tudi med svojimi sodobniki, romantičnimi evropskimi pesniki ima Prešeren s svojo izrazito moderno eksistencialno stisko neko posebno mesto. Zato se ni bati, da Prešeren v Evropi ne bi mogel vredno zastopati slovenstva. Jasno je sicer, da vsi Evropejci ne bodo nikoli razumeli Prešerna, toda tudi vsi Slovenci ga ne bodo nikoli razumeli. Tudi tukaj namreč velja, da je ravno *pluralizem*, čeprav zveni paradoksalno, osnova *identitete* v modernem pomenu besede.

Sklep

V presoji odnosov Slovenije z Evropsko unijo bi napravili usodno napako, če bi videli v slednji samo demokracijo, ekonomski napredek in približevanje informacijski družbi ter obenem prezrli njeno imperialistično dediščino. Ne gre namreč pozabiti, da so države Zahodne Evrope v zadnjem pol tisočletju kolonizirale ves svet. Nemčija in Italija, ki kot politični zamudnici tega nista mogli storiti, pa sta skušali v obeh svetovnih vojnah kolonizirati Vzhodno Evropo. Prav onidve sta

končno privedli v Evropo tudi komunizem, ker je nacistična agresija pač iz-
zvala sovjetski odgovor. Širjenje Evropske unije na vzhod sicer ni preprosto
nadaljevanje teh teženj, vendar lahko opazimo v njem nekatere podobne tež-
nje. V odgovoru na ta evropski izziv se lahko Slovenija opre predvsem na
svojo kulturno tradicijo in na svojo ustvarjalnost, nosilci katere so zlasti inte-
lektualci, in na svojo državnost. Oba dejavnika sta korelativna in morata
nastopati usklajeno. Ne strinjamo se namreč z zahtevo po medsebojni izolaciji
kulture in politike, čeprav seveda sprejemamo njuno funkcionalno diferencij-
acijo. Edinole tako bo možno uresničenje tistega, kar smo na nekem drugem
mestu imenovali »mondialni nacionalizem« informacijske družbe (Makarovič
1993a).

LITERATURA:

- BUČAR, F. (1995): Evropska unija in Slovenija (uvodnik). Nova revija, letnik XIV, marec 1995, stran 1-14
- HRIBAR, T. (1989): Slovenska državnost. Cankarjeva založba, Ljubljana
- MAKAROVIČ, J. (1994d): Political Sovereignty and Creativity: Implications for Eastern Europe. International Conference: Developmental Issues of the Regions of V-4 Countries in the Context of their Integration into the European Union. Smolenice, 11-14. november 1994 (zbornik referatov v tisku)
- MAKAROVIČ, J. (1993a): O štirih oblikah nacionalizma. V: Grafenauer N. (ed.), Slovenci in prihodnost (zbornik). Nova revija, Ljubljana, stran 113-130
- MAKAROVIČ, J. (1992): Demokracija kot umetnost konflikta. V: Stanič J.-Macura D. (ed.), Demokracija in politična kultura (zbornik). Enajsta univerza, Ljubljana, stran 45-58
- MAKAROVIČ, J. (1992): Evropa, Balkan in profesor Giddens. Nova revija, letnik XI, oktober/november 1992, priloga Ampak, stran i-iii
- MAKAROVIČ, J. (1993b): Logika dela: Zgodovina in prihodnost, Znanstvena knjižnica FDV, Ljubljana
- MAKAROVIČ, J. (1994a): Evropa in kreativnost kot odgovor na vprašanje slovenske identitete. Referat na Slovenskem sociološkem srečanju 94 - Slovenija med evropskim centrom in periferijo, Portorož 22-23. aprila 1994
- MAKAROVIČ, J. (1994b): Slovenska nacionalna identiteta, kreativnost, mednarodni odnosi. Referat na Slovenskem sociološkem srečanju 94 - Slovenija med evropskim centrom in periferijo, Portorož 22-23. aprila 1994
- MAKAROVIČ, J. (1994c): The Historiometric Approach to the Study of Creativity in Slovenia. Fourth Conference of the European Council of High Ability, Nijmegen, 8-10. oktober 1994 (zbornik referatov v tisku)
- MAKAROVIČ, J. (1994e): Za razločevanje med politikom in kulturo. Teorija in praksa, let. XXXI, št. 7-8/1994, stran 641-646
- MAKAROVIČ, J. (1995): »Small is creative« - mais pourquoi? L'influence de la fragmentation politique sur les exploits extraordinaires (neobjavljeno) Programska lista Kulturnega foruma. Nova revija 155, letnik XIV, marec 1995, priloga Ampak, stran 2-4
- RUPEL, D. (1995) Položaj države in identiteta vmestnosti. Razgledi, 8 (1939), 14. aprila 1995, stran 12-3
- RUS, V. (1995): Inteligenca kot strežaj? Delo (sobotna priloga), 8. aprila 1995
- SIMONTON, D. K. (1984): Genius, Creativity, and Leadership: Historiometric Inquiries. Harvard Univ. Press, Cambridge, Mass.
- TRSTENJAK, A. (1991): Misli o slovenskem človeku. Založništvo slovenske knjige, Ljubljana